

E L V E K É S M Ű V E K

MICHELANGELO VERSEI MAGYARUL

Rónay György fordítása. — Officina.

Kazinczy többre becsült egy szép fordítást, mint egy jó eredetit. A tizennyolcadik századi literátor ujjong, ha valamelyik kedvencét magyar köntösben látja s néhány ugrással korábban, Bornemissza Péter sujtásos mentébe öltözteti Elektrát. A fordítás nemes buzgalma a tizenkilencedik században sem hagyott alább, nagy költőink nagy fordítók is egyúttal, Aranynak nemcsak Toldit, hanem Hamletet is köszönhetjük s Vörösmarty líráján kívül a Leart is ránk hagyományozta. Fordított Petőfi és fordított Csokonai, fordított Kosztolányi és fordított Tóth Árpád. A magyar irodalomtörténet «nagy nemzedékei» kötelességgé teszik a fordítást. Rónay György a legfiatalabb fordítók közé tartozik. Hogy maga is jeles költő, tudjuk jól. S hogy milyen jó fordító, semmi sem mutatja jobban, mint francia műfordításainak kötete. A Mai Francia Költők húszegynéhány külön egyénisége megtartotta a maga saját, elválasztó, elkülönítő vonásait a magyar szövegben is, — helyettük nem Rónay Györgyöt olvastunk. S legyünk őszinték: ha például Francis Jammes-ot olvasunk, Francis Jammes-ra vagyunk kíváncsiak. Ez természetes is. A magyar Elektra, ez a tűzrőlpattant bornemisszai menyecske érdekes és mulatságos: egy kor illog-villog sujtásos nyelvelésében. Minél közelebbre kerül azonban a mult, annál kevésbbé érdekes az átköltés, az áthasonítás. Az eredetire leszünk kíváncsiak s ha parafrázist olvasunk, akkor Giraudoux, Gide vagy O'Neill legyen az átíró s ekkor már az író érdekel s nem az ürügy. Rónay György legnagyobb érdeme épp az a szerénység, hogy nem dől be a divatnak, tisztában van azzal, hogy aki Supervielle-t akarja megismerni, az nyilván Supervielle-re kíváncsi és nem Rónay Györgyre, máskülönben közvetlenül Rónay Györgyöt olvasná. Fordítói működésének jelentősége ezért éppen az, hogy a mai fordítási divatban, akármilyen hihetetlen, fordít és nem átkölt.

Az átköltés irodalmi életünknek, valljuk újra be, igen izlés-telen divata. Aki nem kíván ellenőrizni, az így meghamisított Villont kap, elcsavart Heinét, nyakatekert Beda Venerabilist. A költő, aki költőnek kicsiny, továbbfejleszti az idegen verset, egy sorból négyet csinál, ahol nem tetszik valami, ott beletold,

ahol nagyon tetszik valami, ott sietve bővít. Ha nem rokonszenves a szerző világnézete, átjavítja a magáéra; ahol a költő homályos, ő okosabb s verse «világosabb» lesz az eredetnél. Faludi György elképesztő világirodalmi költői antológiáról írtunk másfél éve, melyben senki sem volt a maga helyén. A jámborabb olvasó elbűvölve olvasott például egy Heine-verset s meglepetten vette észre, hogy az eredetiből a fordító alig fordított le öt sornál többet. Egész sor ilyen félrefordítás jelent meg az utóbbi időben: a himnuszokba théológiai halfogásokat fordítottak bele, az 1870-es porosz-francia háborúba Hitlert. Ez kell hát? Arany János szótározva fordított, de Shakespeare-t és Aristophanest, az új fordítóknak idegenből magyar prózára fordítják előbb Chestertont vagy Villont, azután a prózát ők fordítják ki magyarra eredeti magukból.

Hogyan fordítson hát a versfordító? Egyszerű: idegen költőt magyarra. Hagyja meg — bármilyen nehéz is — Verlaine-t Verlaine-nek, hiszen megvan ehhez Verlaine-nak a maga eléggé kiérdemelt joga s ha történetesen nehéz Molière-t eredeti versformában fordítani, inkább ne fordítsa le sehogyse, mint ötödfeles jambusokban. A költőknek érvényes az a lassan megtagadott joguk, hogy idegen nyelveken is sajátmaguk maradjanak és ne éljenek különböző antológiákban a fordítókhöz vagy korhoz szabott új életet. Talán azt mondaná minderre a hitetlen: lehetetlen. Szabó Lőrinc a példa rá, aki Villonban még parafrázist írt, a Machethben pedig formához-szellemhez egyaránt ragaszkodott. Babits Mihály a példa rá, aki a Babits-versek szuverénitásával adta vissza a himnuszok csodálatos költészetét s közben akkora hűséggel, hogy akár iskolai puskának is használhatnók fordításait. És példa rá az újak közül Rónay György, aki nem magyaráz, hanem hű. Verse megtartja az eredeti vonalát, simul jó rimeire és homályos passzusaira, jambusaira és képeire, mondanivalójára és atmoszférájára.

Michelangelo-fordítása fordítás-irodalmunk gazdagodása. A versek Michelangeloja független a Pieta, az Utolsó Ítélet, a San Pietro kupolájának egyetemes jelentőségű képzőművészetől. A verseket nem műkedvelő, hanem igazi költő írta, korának talán legnagyobb olasz költője, szeme annak a láncsornak, melynek szemei Dante, Petrarca, Tasso, Ariosto, Leopardi, Carducci. E költőnek sorsa az volt, hogy a hanyatló, kiérett reneszánsz és a savonarolai reformáció találkozásán élt. Platon és Savonarola súgott a fülébe s e tűz-víz hatások között, egyszer az antik eszménytől forrón, máskor a rideg reformáció aszkézisétől fagyottan vergődött. A gazdag szépség és a szigorú áhitat rabszolgája s e kettősségből nem

menekülhet egyik felé sem. Machiavelli mindkét félnek megadja a magáét, gáláns és őszinte udvarló, megrajzolja a despota és megrajzolja az igazi demokrácia arcképét, — az olvasóra bizza, melyiket fogadja el «igazinak». Michelangelóból, a kortársból, a két ellentét egymásra csapásakor egy modern, időn és koron felüli költő robban ki. Versei a gyötrődésig őszinték, meztelenek. «Természetes» költészet, peplonok és dekorációk nélkül. A formára, a modorra rámondjuk még — igaz, habozva —, ez ritornell, amaz madrigál, de szívünket rabul ejti az egyszери felismerés: ez a költő minden időknek szól, a verssorokból igazi szenvedély csap ki, a rímek közt igazi kétségbeesés fuldokol, a költő a mi költőnk, az ideg- és ösztönélet költője és szinte furcsa arra gondolni: a marinisták még csak ezután születnek meg és két évszázad múlva Metastasio lesz a divat. Modern, nagyigényű, naturális költészet a Michelangelóé, bensősége, heve, őszintesége, elméssége megragad, meghódít. Semmi póz, semmi modorosság, semmi engedmény. Nagy költő, igen nagy költő, nem szabadulhatni varázsától.

Rónay György Michelangelo fordítását a formai, tartalmi hűség, az ihletett átélés műve jellemzi. Michelangelo-verseknek michelangeloiak, magyar verseknek magyarok és semmiesetre sem Rónay-versek. Nem lehet egyet-egyet kiemelve dicsérni, a kötet érdemel meg minden elismerést. A roppant munka céltudatosságát, tanulmányait árulja el a fordítások elé írt bevezetés Michelangelóról, a költőről és a versekhez fűzött jegyzetek. A tanulmány formás, hibátlan kis esszé, a jegyzetek olykor egy-egy izgalmas, miniatűr novella. Rónay György a jegyzetekben filológiai hűségre törekszik: írjuk meg hát egyetlen kifogásunkat, Babbitson és Meller Simonon kívül négy verset Hekler Antal is lefordított, Rónay bibliográfiájában erről megfélekedezik. Szellemi életünkben olyan kevés az ilyen szép, tiszta esemény, mint Rónay György fordításkötete. Illő, hogy megbecsüljük, annál is inkább, mert benne nemcsak egy kitűnő magyar fordító foglalja el méltó helyét elődei közt, hanem a magyar közönség számára új költő is születik: Michelangelo.

Thurzó Gábor

«Vendégjáték Bolzanóban.» Márai Sándor regénye. Révai-kiadás.

Az igazi regényhős — s tegyük mingyárt hozzá: a regényre mekké hősé — mindig elutazik egy kalandba. Utazik Simplizius Simplizissimus, de utazik Myskin herceg is. Utazik Hans Castorp, és szün-

telenül utazik a kalandba, Yonville-ből Rouen-ba, Madame Bovary. Az igazi regényben nem is történik más, mint utazás. A kalandor, az igazi utazó, minden nagy regényíró képzeletét megkísértette, valahogyan úgy, mintha az élet amatőr vándorai után foglalkozni

kéne egyszer a nagy professzionistával is. Dosztojevszkijnek ismerjük játékosát, Gide-nek pénzhamisítót, Mannak szélhámós Krullját, — most megismerkedtünk Casanovával is, a kalandorral, akinek már «műfaja» — mint Márai mondja — a kaland, az utazás; s mindaz, amivel eddig a regényhős csak úgy mellékesen, maga előtt is tagadva, foglalkozott, nála már egyetlen, bevallott, hangoztatott életforma. Casanova a klasszikus utazó, a javithatatlan szökevény, aki Márai regényének színpadára egyenesen a velencei börtönből érkezik, hogy mint vérbeli, vérdús regényhős, ez egyszer mélyéig vigye végre műfaját, a kalandot. Azt a műfajt, mely végeredményben Hans Castorpnak épúgy az élet volt, mint Myskin hercegnek, Madame Bovarynak.

Nagyon jól ismerjük e felfedezés — hogy az igazi regényhősök mindig útról toppannak be a regényremek színterére — történetét Márai Sándor műveiben is. Az élet, mint kaland, a regény, mint ennek a kalandnak nem is túlságosan tárgyilagos feljegyzése, — a Márai-mű változatlan ősformája. S mint minden kaland, a Márai-hősök élete is mindig kiszámíthatatlan. Ilyen volt a Zendülőké, Csutoráé, a Féltekenyeké, az Idegen Embereké, s ilyen most Casanováé, aki zaklatott utazás után megérkezik Bolzanóba, karjaiba fut az utolsó kalandnak, néhány nap alatt épúgy végigéli egész életét, mint Hans Castorp végigélte a svájci gyógyhelyen. E napok alatt Casanova több alakban játszik a bolzanói történet színpadán. Nemcsak a mai utazó, aki elébeutazott a kalandnak, hanem a régi gavallér is, szerelmi ügyek hőse, és a holnap kijáratott koldus. Magában hordja környezete és önmaga végzetét, s ahogy tegnap és ma, régi szerelem és a régi nek új fellobogása kavargó körü-

lötte, egész élete, — s egyre világosabb, hogy ami egész élete: az egyénisége, — éles fényekben, szinte színpadi lámpák tűzében, megvilágosodik. A bolzanói «vendégjátéknak» nincsenek eseményei, nincs története, a regényszerű fordulatosság époly kevés, mint amennyire felesleges benne. A mese ott vonul, lázsképletként, a kaland állapotának, az élet kalandjának leírása mögött. Az előtérben kaland látszik, az élet egyetlen műfaja, s ez a kaland három ember nagy és végzetes magánügyét mindannyiunk közös végzeteként és nagyságaként mutatja eléln.

Casanova bolzanói vendégjátéka a kaland életműfajának mélyén a szerelem szerepét is feltárja. Mennyi az érzelem, mellyel akár Casanova, a nagy szerelmi kalandor is köteles, hogy tartozzon annak, akit szeret? Mennyi a cselekedet, melyet nemcsak Casanovának, hanem mindenkinek, aki szeret, meg kell kapnia szerelmesétől? Márai, hosszú-hosszú szerelmi litániák, az eksztázis és exhibicionizmus egész traktátusai után sem tudja kielégítően feleltetni Casanovát. Casanova nem ismeri a megelégedést. Válasza egyszer: «kevés», máskor: «sok». De nemcsak ő nem ismerheti a szerelem elégségét, senki sem. Ami elég lenne, az a boldogság, de a kalandban, melynek műfajához az igazi regényremek hőse — és a kevésbé igazi vitális remek, az élet hőse, — oly szorosan tartozik, a boldogság nincs meg. Legfeljebb a bosszú, amiért nincs.

Márai új regényében leszámol a híres Márai-újdonsággal, a szóval, mely kissé megmérgezte legújabb irodalmunkat, a kalanddal. Elmondja természetét, feltárja műhelyitkait, végre közli azt, amit úgyszójjátunk, hogy a kaland maga az élet. Most új vezérszólamot vet alakuló, burjánzó művébe: a bosszút. A bolzanói vendégjáték

három főszereplője a lebírhataltan kaland, a felfejthetetlen szerelem, a megelhetetlen boldogság után mindjobban a bosszú nemtőivé merevedik. Casanova eleme lassan a bosszú lesz Velence, a hűtlen iránt, s ez a bosszú jobban ellepi érzékeit, mint eddig a szerelmek. Párma grófja, a nagy ellenjátékos, féltékenységet, tehetetlenségét a kalandban a bosszúval mérsékli, a bosszúval, hogy megölje Casanovában a kalandort, az élet hőstét, akivel szemben alulmaradt. Franciska, a bolzanói nő, amikor nem kap kielégítő választ felajánlkozásaira, maga is a bosszút szegi Casanova ellen, otthagyja, kifosztottan és felébredtve benne a bosszuló boldogtalanság lelkiállapotát. Így zárul be a kör, fejeződik be három ember bolzanói találkozás: a kaland, a szerelem hamuja fölött csattognak a bosszú fekete szárnnyai.

A «Vendégjáték Bolzanóban» a kaland, a szerelem, a bosszú, más szóval az élet regénye, az életé, mely, — mint a regény egyhelyt megjegyzi, — a teljesség. Mik Márai ujdonságai e regényben, melyről oly boldogan mondhatjuk végre, hogy remekmű? Mint minden, ami bontatlan, kikezdhethetlen regényremek, ez is összegezes. Az olyanira jellemző és néha már egyhangúsággal fenyegető Márai-szólások ismertek, de most csodálatos tűzben, pátosban élednek meg; a figurák szükösebb kidolgozásban már megjelentek, így legutóbb a kalandor-egyéniségnek regényes vázlatában, az Eszter Hagyatékában. A forma, mely Casanova bolzanói kalandját és Márai szólamait összegezi, kísértetiesen ugyanaz az élet lényeges kérdéség, izgalmaiig kiszélesített tartalmú cercle-beszélgetés, mint Thomas Mann új regénye, a «Lotte Weimarban». Itt sincs semmi regényszerűen mozgalmas, itt is minden a párbeszéd

és a monológ szertartásos-közvetlen, aforisztikus-tiszteletlen formájában jelentkezik, s itt is — egy vendégfogadóban. A modern regény egyik legfontosabb eleme, a sváda, hatalmas iramban viszi a mondanivalót, mossa el az eseményeket, figurákat, díszleteket, de ennek a svádanak ezúttal — nincs ez mindegyik Márai-regényben így! — szenvedelme, hevülete, tüze van. És pátosza, elbűvölő, csodálatos, lenyűgöző pátosza.

Thurzó Gábor

Jékely Zoltán: Új évezred felé.

(*Cserépfalvi.*) — Van elmélet, amely az irodalmi fejlődés útját hatás és visszahatás, akció és reakció szüntelen játékanak látja. Értéke kétes, mint minden dogmáé, amelyet a folyton változó életre kényszerítenek, de annyi igazság mindenesetre van benne, mint más elméletekben.

A magyar líra utolsó harminc éve talán igazolni is látszik: előbb a művészet szolgálatától az élet szolgálatához kanyarodott, most pedig — úgy tűnik —, az élet szolgálatától ismét visszatér a művészet szolgálatához. De «élet» és «művészet» között hol a határ (a szavak nem fődik pontosan a fogalmakat); meddig szolgálja egy költő a közösséget, nemzet vagy emberiség közösségét, és hol kezdődik az «elefántcsonttorony»? Meddig enyém egy szenvedés, egy fájdalom, öröm, vagy akár egy emlék? Mikor kezd rejtelmesen kiáradni egy egész nemzet fölé? Lehet, hogy lesznek, akik a legújabb magyar költők műveit «reakciónak» fogják látni arra az «akcióra», amelyet egy Illyés Gyula, Erdélyi József költésze jelent. Vitatni egyik vagy másik «nemzedék» igazát meddő dolog lenne, és fölösleges is. A mű értékét nem az adja meg, hogy mekkora szociális tett; mint mű álljon helyt magáért, «szellemtörténeti» függelékei nélkül.

Éjszaka van, háromszoros sötét:
első az emberé, nehéz, örök,
a másik az éjszaki féltékét
homályosítja s mindezek fölött:
mely a csillagokon túl hömpölyög.

Jékely Zoltán, e hármás éjszaka vándora, vajjon «kisebb» vagy «híggabb» magyar, mert lírájában nem az elnyomott milliók panaszának, hanem a lidérces éjszakák látomásainak és tűnődéseinek ad hangot? Azok, akik az irodalmat költők szorgalmas és makacs lóversenyének nézik, mindig találnak szempontot a verseny játékszabályaihoz s a «nyak-hosszal győzött» örömeivel játszáknak meg hol ezt, hol azt a költőt. Közben elfelejtik a művet: az egyetlen értelmet. Jékely Zoltán verses-könyve «mű» a szó legjobb, legelőkelőbb értelmében, és kötelezi olvasóját, hogy csak a művet nézze. A «mit»: e gyermekkori emlékekből, utazások élményeiből, állandó haláltudatból szövődő, gőgösen elzárkózó, «csillagtoronyban» élő lírát, — és a «hogyan» e fölületes olvasó előtt fölényesen becsukódó, szépségeit féltve óvó s aztán csak annál megdöbbenőbben föltáró költészetet, sorok és szavak párás mágiáját, jelzők és képek különös, zord káprázatát. Jékely Zoltán versei: nehéz olvasmány, az «agybeli terek végtelenének» egész idegenszerűségével, vállalt egyhangúságával; emlék, álom, való ritka ötvözete, s talán ott a legnagyobb, ahol a legelvontabb, ahol a vers már filozófia, — egy költő hatalmas filozófiája. Költészete külön világ s ha közösség, rokonság szálait keressük: a magyar Krúdy Gyula és a francia Apollinaire nevére gondolunk. Jékely mágiája azonban más, mint Apollinaire-é: egy fokkal sötétebb, materiálisabb, — magyarabb és erdeélyibb. Az ilyen sorok: «Édes gyermekkorom, mely denevéren — repül az ür nagy játszóterein» vagy

a gyönyörű «Nizsinszkihez» utolsó strófája:

Vagy valahol, istentelen magas
ban
az ür csillagkuliszsás színpadán
még mindig élsz s vonulsz
peregve lassan
a többi földi jelentés után?

— egyszerre megdöbbenően lepnek meg Kékely világának egész különösségével és nagyságával. Versei külső formájukban sokszor, legtöbbször egyhangúak, és úgy tűnik: meglepetés nélküliek; egyforma jambusokkal áradnak és a zene virtuóz futamait nem csillantják föl soha. De bent, a sor mélyén van egy-egy mély dobbanás, egy-egy lankadó vagy hirtelen fölcsapó ütem: rejtelmes lüktetéssel kíséri a gondolat, a képek folyását, — monoton zene ez, de ép egyhangúságában ragad el s méltó a «belső végtelenség» programjához, amelyet egy klasszikus Valéry-ideézzel Jékely Zoltán első könyvének homlokára írt.

És végül: versek — emlékek, álmok, látomások — során minden: a művészet vallomása, jelképe, valahogyan úgy, mint — lényegesen más hangszerelésben — Valéry költészete. Túl azon, ami mint «tartalom» e versekben megtalálható, a versek végeredményben a témákon túl az egyetlen témáról szólnak: a Művészetről. Nem kimondottan, de mindig érezhetően, és a legszebbekben (sok «legszebb» van s címetek kiemelni fölösleges lenne) azzal a nagysággal, amellyel a legszebbek közt is talán legszebb, a *Nizsinszkihez*, vallja és hirdeti, mint Jékely költészetének lényegét is rejtő jelkép:

Az arcodon kövült könnyes-
vigyor,
mit a bolondság művész-keze
vésett;

kifelé bámulsz, de befelé
nézed :
fejed boszorkány-üstjében
mi forr.

Igy fogsz bámulni még ki tudja
meddig,
fordult agyadban az álom-
világ
a fogható valósággal vetekszik
s csontjaidon halál kutyája rág.

Hol vagy, tűnő művészet,
lepketánc?
Utána haltál, mint hű szerető;
vele zuhantál, hosszú rózsalánc
a lyukba, melybe fejfel hullt
be ő ...

Rónay György

Berlioz élete. Pourtalès új könyve magyarul. (*Athenaeum-kiadás.*)

Guy de Pourtalès Berlioz-könyve — amely most *Lányi* Viktor gondos fordításában kerül a magyar olvasóközönség elé — nem regényesített életrajz, csupán egy regényes élet története. Nincs rajta semmi költött dísz, szépirodalmi sallang vagy képzeletszülte kiegészítő-cicoma. A történelmi háttérbe tárguló életrajzi esszének ahhoz az előkelő, komoly műfajához tartozik, amelyet számunkra különösen Lytton Strackey neve tett emlékezetessé. Pourtalès *Berlioz élete* merőben hiteles, megbízható adatokból épül fel. Egészében maga az újra életrekelített tények valósága, egy kitűnő író világos elrendezésében és művészi megfogalmazásában. Mégis érdekesebb, izgalmasabb és megrendítőbb akárhány hatástkeltő fordulatra kihegyezett, igazi regénynél. Egyrészt, mert hőse a romantikus kor egyik legjellemzőbb, lángeszű képviselője, másrészt, mert szerzője nemcsak kivételes tehetségű ember-ábrázoló, sorok és események hivatott festője,

hanem élesszemű lélek-kutató is, a külszín mélyén lejátszódó „belső kalandok“ époly fogékony ismerője, mint finom értelmezője

Hector Berlioz, a legnagyobb francia zeneszerző — akit hazájában mindmáig oly kevésbé méltányoltak —, az egész világ zenetörténetének egyik legcsodálatosabb jelensége. Ahogy arra már Romain Rolland rámutatott, helye ott van a nagyok közül is kiemelkedő, kiválasztott nagyok — Bach, Beethoven, Händel és Mozart — halhatatlan társaságában. Nem befejező, mint Wagner, de új világot nyitó, valóságos zenei Columbus, a mai modern zene alapvető feltételeinek megteremtője. Felszabadító forradalmár, magányos és egyetlen próféta, korát messze megelőző, újító lángelme, aki maga is fogcsikorgató daccal hirdette, hogy az ő ideje 1940 táján teljesedik be. Csoda-e, ha élete félszázadon át kudarcok sorozata volt? Kivált ott-hon, ahol fojtogató közöny vagy ellenséges értetlenség vette körül zenei kinyilatkoztatásait. Csak a „Szent Németország“ kószoltatta meg vele a vágyva-vágyott siker mámorító italát, amitől aztán, visszatérve Párizsba, még égetőbb szomjúságot érzett. Mendelssohntól Wagnerig mennyi féltékeny ellenféllel, mennyi alattomos ellenséggel kellett birkóznia állandóan, a Conservatoire hármas bukásától az Akadémia hármas bukásáig, a botránnyabulladt hangversenyektől a *Trójaiak* katasztrófális megcsónkításáig s az elkésett végső diadalig, amelyben már alig telhetett öröme. Valóban: Berlioz a balsors választott gyermeke volt. Mint művész és mint ember egykép szerencsétlen, örök-boldogtalanságra született.

De nem kell itt végigkísérnem szakadékos életútját. Mindnyájan ismerjük, ha máshonnan nem, hát döbbenetes szenvedésekre árulkodó memoárjaiból. Ismerjük fantasz-

tikus szerelmét a szöke angol angol csoda, Henriette Smithson, az ismeretlenül bálványozott „Ophélie” iránt, akiből később szörnyű, iszákos feleség lett, visszaadva kamatostul a kölcsönt a *Symphonie fantastique* művészi bosszúállásáért. Ismerjük a hűtlen Camille Mocket, aki szegény Hectort az öngyilkosság meredélyéig kergette és ismerjük a hamishangú Reciot is, Berlioz második feleségét, akinek szánalmas szerepeltetéséért annyiszor alázza meg magát ez a gögösbüszke művész. Ő, akinek egyszer az ördögi Paganini nyilvánosan csókolt kezét, letérdelve előtte a hangverseny-dobogón s akinek egész elrontott életében talán csak egy, egyetlenegy őszinte és odaadó barátja volt — bár az is igaz, hogy azt Liszt Ferencnek hívták. Kevésbé ismeretes azonban az alkotás helyett robot-krtikákkal vesződő Berlioz életét utolszor bevilágító, késő-alkonyati láng: a tizenkilencesztendőös korban átélt első szerelem cseppet sem komikus, inkább tragikus újra-lobbanása, a hajdani szép Estella iránt. Pourtalès könyvének legmegindítóbb fejezet részletesen számol be erről a patétikus és szimbolikus, sőt bizonyos értelemben „szintetikus szerelemről”, a hatvanegy éves férfi elkínzott szívének „végső vonaglásáról”. A legváratlanabb örültség északfény-ragyogása ez, amelynek szemet- és szívet-fájtató sugarai —

egy hetvenegy éves matróna alakját lebegik körül, a lélek legsejtettebb és legbonyolultabb titkainak foszforeszkálásával. *Faust elkárhozása* (melynek Rákóczi-indulóját Berlioz 1846-ban egy pesti kiskocsmában vetette papírra), a *Romeo és Julia szimfónia* s a *Krisztus gyermekségéről* írott bibliai legenda, ennek a megrázó finálénak ismerete nélkül, *lényegében* szinte alig érthető meg. Ez után következhetett csak el „Faust megváltása”. Ha Pourtalès semmi egyéb új vonást nem adna Berlioz portréjához, munkáját ez az egy *retouche* is felejthetetlen emléküvé tenné. A könyv azonban kezdettől végig az egyéni megfigyelés árnyaló gazdagságáról és eredeti alakító-erejéről tanuskodik. S ami a legkülönösebb: minden szakszerű fejtegetés, esztétikai magyarázat és méltatás nélkül is megéreztetni olvasójával Berlioz művészetének jellegzetes sajátosságát, karakterét és jelentőségét. Amellett Pourtalès sokkal több megértést tanúsít a zseni emberi gyarlóságai iránt, mint Romain Rolland, ami csak növeli feléje forduló rokonszenvünk melegségét. Végül néhány korrajzi részletet kell elismeréssel kiemelnünk (amilyen pl. a júniusi és a februári forradalom színes leírása), amelyekhez méltón csatlakozik a kötet egyik legértékesebb betétje: egy lírai hévvel megfestett, remek kis miniatűr Beethovenről.

Kárpáti Aurél